

Geneze a kontext pojmů AMM, FMM a MPS

Vilém Kmuníček

<https://vilem-kmunicek.cz>

Resumé

Přítomná poznámka sleduje genezi a kontext pojmů AMM, FMM a MPS.

Klíčová slova

aktuální mentální model, fixní mentální model, myšlenkově-pojmový systém

Geneze pojmenování

Pojmy, které zavádíme (aktuální mentální model – AMM, fixní mentální model – FMM a myšlenkově-pojmový systém – MPS), konstituujeme na základě introspekce. Introspektivním zkoumáním dospějeme k descartovskému zjištění, že činnost, již při introspekci provádíme, je to, že si *uvědomujeme*. Při tomto procesu můžeme rozlišit tři entity, jež si uvědomujeme: své *já* jako subjekt, který si uvědomuje, své *vědomí* jako pozadí, na němž si uvědomujeme třetí uvědomované, *obsahy vědomí*. Já je v zásadě bodové, bezrozměrné (i když při dalším zkoumání s ním můžeme spojit některé z obsahů vědomí), vědomí je scéna, na níž se promítají obsahy vědomí a jako takové je v podstatě bez příznaků (v další analýze mu můžeme ovšem přičíst formy názoru, jako prostor, čas či logiku). Naprosto ale v tom, co introspekci zjistíme, převažují obsahy vědomí. Ty se rozpadají do skupin a entit, ale jedno mají společné: tvoří celek toho, co si uvědomujeme jako obsahy vědomí.

Proces uvědomování si, generování obsahů vědomí se děje automaticky, zavědomou prací analyticko-syntetického aparátu mozku. (Tak je tomu u převažujících obsahů vědomí. Další analýzou zjistíme, že některé obsahy jsou ovlivnitelné vůlí a umožňují rozvažování, tj. jejich cílevědomé usměrňování a měnění manipulací s nimi.) Obsahy vědomí, které takto vznikají, se subjektu vnucují jako realita, skutečnost jej obklopující. Ten teprve reflexí dospěje k názoru, že to, co je mu ve vědomí dáno, je vědomý obraz reality, ne realita sama, že je to tedy jakási dvojdomá entita, která je *zároveň* obsahem vědomí i realitou.¹ Toto poznání není intuitivně zřejmé, ale dokládá je jak naše úvaha, tak takové jevy, jako jsou optické klamy či paradoxy, tj. místa, kde se obraz reality v našem vědomí přestává krýt s realitou samou.

Na tento celek obsahů vědomí bychom rádi upozornili, ukázali na něj, pojmenovali ho. Vyjdeme přitom z pojmů, které se nám intuitivně nabízejí (aniž bychom brali v potaz jejich speciálněvědné konotace). Tomu, co máme na mysli, je nejbližší slovní spojení *aktuální mentální model*, *AMM*. Tyto obsahy vědomí nazýváme *model* proto, že modelují realitu, tj. proto, že jsou ve speciálním vztahu k realitě – předvádějí nám ji před vědomí tak, abychom tyto obsahy vědomí s realitou ztotožnili. Tento model je modelem *mentálním*, neboť jej automaticky vytváří mysl. A atribut *aktuální* poukazuje na fakt, že se to děje v přítomnosti.

Budeme-li dále pátrat, zjistíme, že máme před vědomím nejen jeden AMM (synchronní řez), nýbrž jejich souvislý tok v čase, a že se nám AMM rozčleňuje na entity, které mají význam – že si uvědomujeme, *co* vlastně vnímáme. AMM je takto ovýznamněn skrze *fixní mentální model*, *FMM*, totiž soubor, který automaticky vzniká díky paměti jako zobecnění zkušeností daných vnímáním AMM. Ve FMM se pohybujeme, když vzpomínáme, vnímáme, představujeme si. Abstrakcí významů FMM vzniká *myšlenkově-pojmový systém*,

¹ K tomu srovnej Piagetův nález tzv. ontologického realismu u dětí: vše, co je v jejich mysli, je zprvu chápáno jako reálné; to, co je pouze myšlené, se postupně vyděluje. Teprve abstrakcí jako v našem případě si subjekt může uvědomit, že i reálné je myšlené (což je dáno obojakým charakterem obsahů vědomí, jež se vztahují ke vědomí i k realitě zároveň; Sedláková, 2004:170).

MPS, který lze objektivizovat slovem, vysloveným či psaným, či jiným prostředkem objektivizace (např. schéma, obraz). Pohybujeme se v něm, když přemýšlíme.

Kontext pojmenování

Teprve po aktu pojmenování začínáme zjišťovat, že speciální teorie používá námi přejaté pojmy (model, mentální model) po svém. Nyní je tedy namístě vymezit vzájemný vztah jejího a našeho užití. Nabízí se využít k tomu přehledové a systematizující dílo Miluše Sedlákové (Sedláková, 2004), jež sleduje vývoj užití pojmů, které nás zajímají.

Při studiu práce M. Sedlákové jsme zjistili, že psychologie vesměs pojmy model, mentální model v našem pojetí neužívá. Pokud mluví o „obrazu světa“, pak má na mysli jen jeho jednotlivé složky (Sedláková, 2004:53); nikdy nechápe mentální model jako obraz celku obsahů vědomí, vždy mu jde o model jednotlivých entit. Co se týče pojmu MPS, slovo systém se pro nás blíží chápání slova model tak, jak je zaveden speciálními vědami, jako (myšlenkové a pojmové) schéma jevu sloužící k jeho vysvětlení (Akademický SCS, 1998:503), resp. (myšlenkami a slovy vyslovený) pravzor, podstata poznaného jevu (Sedláková, 2004:123).

Naše pojetí pojmu mentální model v souslovích FMM a zejména AMM je tedy netradiční. V literatuře se však dají najít ne sice pojmové shody, ale analogické struktury uchopené jinými pojmy. Za všechny dílčí doklady jmenujme teorii myšlení rychlého a pomalého (Kahneman, 2012), které je podle něj projevem fungování Systému 1 a Systému 2 v mysli, jehož výsledkem je podle nás generování námi popisovaných entit FMM a MPS.

Závěr

Pojmy AMM, FMM a MPS jsou nové z hlediska dosud zavedeného pojmosloví, ale skutečnosti, jež se snaží uchopit, jsou vědecké teorii pod jinou pojmovou strukturou známy.

Prameny

- Akademický slovník cizích slov.* Academia 1998.
Kahneman, Daniel. *Myšlení rychlé a pomalé.* Jan Melvil Publishing 2012.
Sedláková, Miluše. *Vybrané kapitoly z kognitivní psychologie. Mentální reprezentace a mentální modely.* Grada 2004.